

SAPANCALI HASAN HÜSNÜ'NÜN GÖZÜYLE 1922'DE KARAMAN

Matematik öğretmeni ve hastane memuru göreviyle iki yıl kaldığı Karaman'a, Sapancalı Hasan Hüsnü iki ölümsüz eser bıraktı. Tanıtımlarını yaptığımız⁽¹⁾ bu eserlerden *Karaman* kitabının birinci nüshası, İbrahim Güler tarafından 1993 yılında yayınlanırken⁽²⁾ ikinci nüshasına⁽³⁾ henüz bir kitap yayını yapılmamıştır. Sapancalı, içerikte küçük değişikliklerle ve düzeltmelerle *Karaman* kitabının ikinci nüshasını geliştirdiği gibi fotoğraf ve çizimlerle genişletmiştir. Dolayısıyla Sapancalı'nın *Karaman* kitabının ikinci nüshasındaki bilgiler daha sağlam daha doğrudur. Bu yazıda, aslında bir önsöz olan ve Sapancalı'nın Karaman'a ge-

nel bir bakış sergilediği "Başlangıç" adlı bölümü ele alınmıştır. Başlangıç yazısı, özgün metin ve günümüz Türkçesi çevirisiyle verildikten sonra ilgili yerleri yorumlanacak, açıklanacak ve değerlendirilecektir.

Yusuf YILDIRIM

Sapancalı'nın *Karaman* kitabı

Sapancalı Hasan Hüsnü, yazma eseri, *Karaman* kitabını ele alırken, belli bir plan dahilinde hareket etmiş ve düzgün bir mimaride yazmıştır. Genel mimarisine baktığında o dönem TBMM'nin önemle üzerinde durduğu ve taşranın halk sağlığı haritasının ortaya çıkarılması amacıyla sağlık il müdürlüklerinden istediği **Türkiye'nin Sıhhi ve İctimâi Coğrafyası** rapor kitaplarının Sapancalı'nın *Karaman* kitabını yazmasına örneklik ve modellik yaptığı açık ve kesindir. Dönemin sağlık ya da eğitim bakanlığının şehirlere ilgili konuda örnek bir rapor ve kitap formatı

(1) Yusuf Yıldırım, "Sapancalı Muallim Hasan Hüsnü Savaşçın ve Eserleri", *Akademik Sayfalar*, C 22, S 18, 3 Mayıs 2023, s. 289-304

(2) Sapancalı Hasan Hüseyin, *Karaman*, Haz. İbrahim Güler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993

(3) Sapancalı Hasan Hüsnü, *Karaman İctimâiyye Coğrafyası ve Tarihîyyesi*, Karaman 1341/1922, Süleymaniye Kütüphanesi, İhsan Mahvi Koleksiyonu, Eski Kayıt: 76

Sapancalı Hasan Hüsnü, Karaman, 1922. Başlangıç, yaprak 1

ekiyle birlikte yazı gönderdiği, şehirlerin halk sağlığının raporlaştırılmasının istendiği,⁽⁴⁾ Sapancalı'nın da bu yazı doğrultusunda *Karaman* kitabını ele aldığı anlaşılmaktadır.

Ancak Sapancalı Hasan Hüsnü'nün, bu eseri hiçbir zorunluluk olmadan ve hiçbir etki altında kalmadan tamamen gönüllülük çerçevesinde yazdığı; "*Hâşâ ne bir me'mûr ne de bir şahsî istihdâf itdim.*" ifadesinden anlaşılmaktadır. Açıklamada olmasa da Sapancalı'nın eseri bitirdikten sonra Ankara'ya TBMM'ne gönderdiği, eserin İhsan Mahvi koleksiyonu içinden çıkmasından kolayca tahmin edilebilir. Bundan sonra ne oldu? TBMM bir nedenle ya da bir şekilde Sapancalı'nın aslında bir "sihhi ve ictimai coğrafya" olan kitabını yayınlamamıştır.

Yazma eserin, İhsan Mahvi koleksiyonları içinde çıkması nasıl yorumlanabilir? Önceki yazımızda "*Şu kesin ki, öldükten sonra ailesi tarafından İhsan Mahvi Balkır'a ait koleksiyonlar Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Yazma eser koleksiyonları, 1955'te Süleymaniye Kütüphanesine taşındığına göre Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, İhsan Mahvi koleksiyonlarını, öldüğü 1936-1940 yılları arasında kabul etmiş olmalıdır.*"⁽⁵⁾ biçiminde bir yorum, açıklama yapılmıştı. Türkiye'nin Sıhhi ve İctimâi Coğrafyası rapor kitaplarının hazırlanma, Ankara'ya gönderilme, değerlendirme ve kitaplaştırma süreçlerine bakıldığında Sapancalı'nın da Karaman kitabını Ankara'ya gönderdiği ancak yayınlanmayan, yayınlanamayan, el yazısı *Karaman* kitabının da bir kitap düşkünü ve uzmanı olan ve Maarif'le iletişimi, ilişkisi sıkı olan İhsan

(4) M. Sabri Koz, "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C 1, Ankara 1992, s. 37-58

(5) Yıldırım, a.g.m., s. 297

Mahvi'ye aslında bakanlık yolu ile bir şekilde geçtiği rahatça yorumlanabilir.

Karaman kitabının önsözü: Başlangıç

Genel özellikleriyle daha önce tanıtılan *Karaman* kitabı, iç kapak ve fihristten (içindeki-ler) sonra “Başlangıç (Önsöz)” bölümü ile devam eder. Sapançalı'nın numaralandırmasına göre 1, 2, 3. sayfalar/yapraklar “Başlangıç” bölümüdür. 1. yaprağın karşı sayfasında Nuh Paşa Camii minaresinden çekilmiş genel Karaman manzarası fotoğrafı vardır.

Son derece değerli bilgiler verdiği “Başlangıç” bölümünde Sapançalı, tarih, şehir, halk, ekonomi temelli şehre bir bakış yaptıktan sonra kitabı yazım biçimi, kullandığı kaynaklar, eksik ve yanlışları hakkında açıklamalar ile konuyu sonlandırır.

Sapançalı'nın *Karaman* kitabının önsözü “Başlangıç”ın önce özgün metni ve günümüz Türkçesi metni şöyledir:

Başlangıç (özgün metin çevirisi)

Pek eski şehir olan Karaman 1300 haneli bir kasabadan ibârettdir. Her semtinde görülen asr dîde câmiler, medreseler, zâviyeler mâzîde oldukça ma'mûr ve mühimm bir şehirdiğini anlatır (?) garb mahallelerine doğru giderken Nefise Sultan, Emîr Mûsa, İbrahim Beg medrese ve mescidlerinin san'at ve zînetlerine bakub hayret

itmek ve bir de bugünün harâb ve perîşân hâllerine aglamamak için insânın yüreği taşdan olmalıdır. Karaman'ın hangi köşesine varsanız Türk ve Müsülmân ve varlığının âbidât-ı târihiyesini nim enkâz hâlinde görürsünüz.

Cehlin bî-amân pençesi altında dâimâ zebûn ve dünyâdan bî haber yaşayan halkı eslâfının bedî'i yâdgârları âbidâta karşı bi-gâne bir vaz'iyettedir ne evkâfın ne de milletin sahâbetini görmeye yüzlerce şâh eserler âkibet birer birer ortadan kalkmaga başlamıştır. Daha on beş yigirmi sene evvel evvel mevcûd olduğu söylenen o güzelim kürsîler, minberler, levha ve çerçevelerden bugün eser yoktur bir Karamanoğlu var imiş, yok imiş diye efsâ nûr hikâye herkesin dilinde vardır lâkin Karaman'ın hakiki târihinden yarım sahife söyleyecek bugünkü vaz'iyetine dâ'ir hakkıyla ma'lûmât virecek [daha doğrusu üşenmeyecek] bir sîmâ göremezsiniz.

Karaman'ı hakkıyla yaşatmak ve yükseltmek için müteşebbis, fa'âl, azm-kâr mahaller, cem'iyetler ile ışık ve gayretle çalışan muallimlere mâlik bolca mektepler lâzımdır. Bî'l-aks mahallince zirâ'î, tüccâr, sînâî, ilmî cem'iyetler, himmet ve gayretler olmayub her şey hükûmetden beklenir ve mâzîden ibret almayarak dâimâ Allah'a tevekkül ile vakt geçecek olursa hudâ-ne-kerde bir asr zarfında Karaman'da istas-

yon binasından başka bir şey görülmez. Her şey mahv olur gider. Yapdığım tedkikât buna şahiddir Anatolumuzun bir çok kasabaları şimendüfer geçdikden sonra hayli terakkî itdi: İzmit, Adapazarı, Bilecik, Eskişehir, Afyon, Konya.... ilâ gibi Hâl bu ki, zavallı Karaman, yirmi sene den beri ortasından trenler gelüb geçdiği hâlde yenilük nâmına bir şey göstermiyor. On nihâyet on üç kilometru mesâfede gâyet nefis (Fisandun) ve (Gökçe) suları vardır garîb garîb bahanelerle bu su bugüne kadar getirilmeyerek halk sahrınçlardan çeşmelerin çamurlu ve kokulu sularını içiyor. Etrâfda killi toprakların hadd ü hesâbı yok iken üç dâne kiremid ve tuğlalı ev yokdur cesâmet ve kuvve-i ibnâyetce Ordu, Giresun livâlarında kat kat fazla olduğu hâlde şehri itibariyle Karamanımız onlardan çok geridir.

Ma'a hâzâ geçen asrlarda tesbit idilmese az çok bir hisse intibâh vardır bi'l-hâssa son on sene zarfında ticâret kâmilen İslâmların eline geçmiş beş altı kâdâr ticâret şirketleri meydâna getirilmiş mühimm imtiyâzlar alınmış, Gökçe ve Fisandun sularını getirmek için para toplanmış fakat sebâtla mahrûc olmayan azmler mahkûm-ı akâmet olduğundan şirketlerin çoğu pâyidâr olamadığı gibi su da gelmemiş.

Şurası da kâbil-i inkâr değildir ki avâmı, havâsı hâcî hâcesi bu günki asrın kıymetini hakkıyla idrâk

itmemiştir, ra's-kâr iyi rehberler olursa memleketde umrân için halk hiçbir fedâkârlıktan çekinmez.

Hülâsa: Dört aydan-beri devâm iden tedkikâtım şu kanâati viriyor: Karaman'ın terakkiye son-derece isti'dâdı vardır. Kaza müstakill livâ hâline ifrâg olunur andan sonra ilmî, fennî, sıhhî, ah-lâkî himmetler tevâlî iderse on sene sonra ikinci bir Eskişehir olur.

Karaman'ın (ahvâl-i ictimâiyye, cogrâfiyye ve târihiyyesi) hakkındaki ilk eserim bu senelik ancak şu görünen hacimde olabildi. Yazdıklarım beş aydan beri devâm iden tedkikât ve tahkikâtım mahsûlidir. Ba'zı acıklı sözlerim sırf vatana hazz-ı (?) aşkdan mütevellid akîbete mükâve-met idememekden nâsîdir. Hâşâ ne bir me'mûr ne de bir şahsî istihdâf itdim. Kitâbımın (eser) dinecek bir hâli var ise kendimi bu genç yaşım da müftehir add iderim ilk olmağla berâber terkîbde biraz da isti'mâl itdiğim için ibârelerde bir çok hatalarımın tekrâr itdiğini i'tirâf iderim.

İkinci kısmı sırf Karaman târihine murâd itdim beni en ziyâde müşkilâta sevk iden bu kısımdır eski ve yeni ne kâdâr târihler varsa *Muntehabetü'l-Tevârih*, *Tâcü'l-Tevârih*, *Hayrullâh Efendi*, *Târih Encümeni* mecmû'aları, Osmânî târihleri, *Şekâikü'n-Nu'mâniye*, gibi Konya kütübhânelerinde ve Kara-

man'da bulabildiklerimden Karaman'a âid vekâyi' tasnîf ve tesbît itmek suretiyle bir (târîhiyye) meydâna geldi

Şüphesiz bir çok hatâ' ve nuksânlarım vardır okuyanlardan afv ve ma'zeret ile karşılamalarını ricâ' iderim. "lâ yahtâ cenâb-ı kibriyâdır"

Emîn olunur ki her taraftaki muallim arkadaşlar bu suretle buldukları memleketin ahvâlleri yazasak evlâd-ı vatanâ Frenklerin ve kopyacı müelliflerin yarım yamalak târîh cogrâfyalardan kurtulur.

Kendi vatanımızı Alman ve Fransız müelliflerinin ağzıyla değil kendi görgü ve bilgilerimiz ile tanıyalım yaşamak için en ziyâde iki şartın lâzım olduğunu son acı vekâyi' iyice anlatmışdır: 1- Durmayub çalışmak 2- Kendimizi âleme tanıtmak Fî 8 Agustus sene [1]338

H Hüsni (İmza)

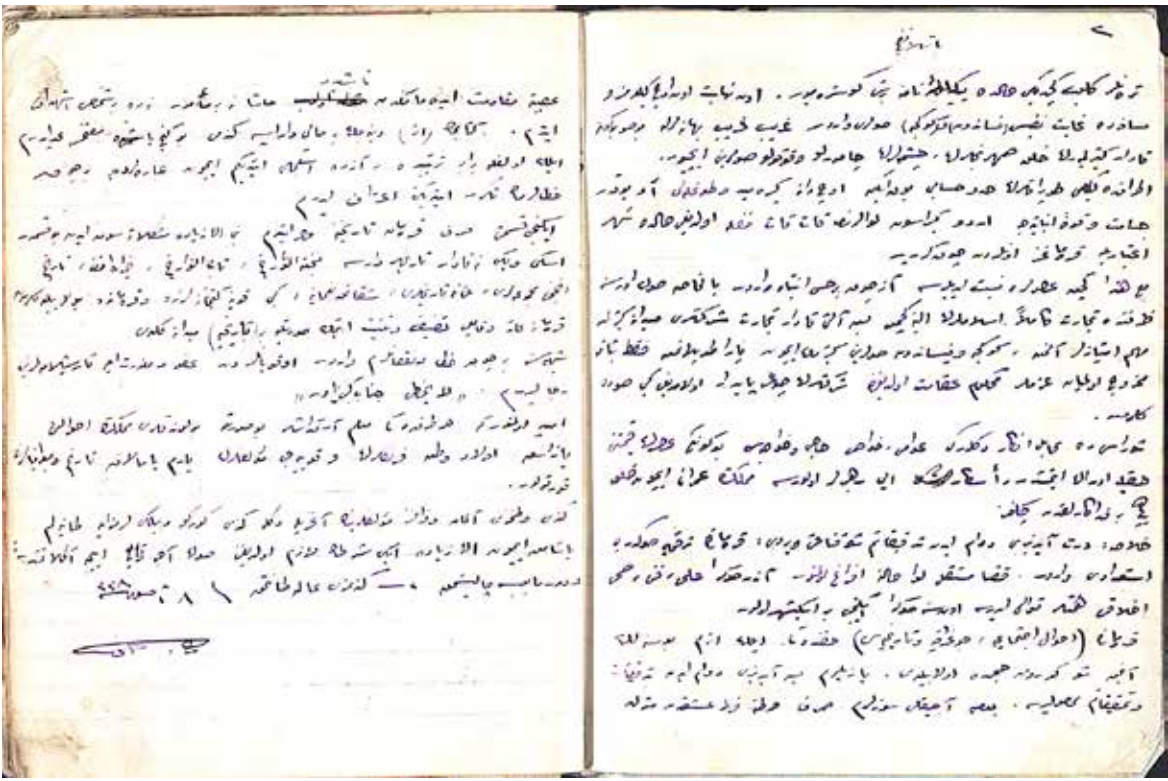
Başlangıç (günümüz Türkçesiyle)

Çok eski bir şehir olan Karaman, 1300 haneli bir kasabadır. Her semtinde görülen yüzyılların camileri, medreseleri ve zaviyeleri; burasının geçmişte oldukça bayındır ve önemli bir şehir olduğuna işaret ediyor. Şehrin batı ve güneyindeki Nefise Sultan Medresesi, Emir Musa Medresesi, İbrahim Bey İmareti'nin mimarisine ve sanatına bakıp da hayran olmamak

elde değil. Ancak bugünkü harap ve perişan durumlarına ağlamamak için insanın taş bir yüreğe sahip olması gerekir. Karaman'ın her nesine gitseniz, Türk Müslüman varlığının tarihi eserleri, yarı enkaz durumdadır.

Cehâletin amansız pençesi altında daima esir kalmış ve bu dünyadaki gelişme ve ilerlemelerden habersiz yaşayan Karaman halkı, kendinden öncekilerin estetik hatıraları tarihi eserlere karşı kayıtsız bir hal içindedirler. Ne vakıfların ne de milletin tarihi eserlerine bir sahiplenme görülmektedir. Yüzlerce şâh eser, gelecekte birer birer ortadan kalkacaktır. Daha on beş yirmi sene önce var olduğu söylenen o güzelim kürsilerin, minberlerin, hat levhalarının bugün hiçbiri yoktur. Efsane gibi anlatılıyor, herkesin dilinde aynı hikâye. Bir Karamanoğlu var imiş bir Karamanoğlu yok imiş. Ancak Karaman'ın gerçek tarihinden yarım sayfa konuşabilecek bugünkü durumuna dair hakkıyla bilgi verebilecek bir kişi göremezsiniz.

Karaman'ın; hak ettiği biçimde gelişmesi ve ilerlemesi için girişimci, faal, azimli derneklere, kuruluşlara ve şehre sevdalanmış gayretli öğretmenlere ve okullara sahip olması gerekir. Tam tersine ziraat, ticaret, üretim, ilim alanında ne derneki kuruluş olmadığı gibi bu yönde bir gayret de yoktur, üstelik herkes hükümetten medem

Sapancalı Hasan Hüsnü, Karaman, 1922. Başlangıç, yaprak 2

bekler durumdadır. Eğer geçmişten ders çıkarılmaz ve sadece oturarak, konuşarak Allah'a tevekkül edilir ve zaman böyle geçirilirse (Allah ne yapsın ki) yüz yıl geçse de Karaman'da, en gelişmiş, en gösterişli bina tren garından başkası olamaz. Böyle her şey mahvolur gider. Yaptığım araştırmalar bu duruma kanıttır, Anadolu'nun bir çok kasabasından tren geçtikten sonra oralarda oldukça ilerleme olmuştur. İzmit, Adapazarı, Bilecik, Eskişehir, Afyon, Konya vb. şehirler buna örnektir. Ne yazık ki, yirmi senedir tren gelip gitmesine rağmen zavallı Karaman, yenilik adına hiçbir varlık göstermiyor. On ya da on üç km uzaklıktaki Fisantun ve Gökçe suları, garip garip bahanelerle şehre getirilemiyor ve Karaman halkı, sarnıçların ve çeşmelerin çamurlu, pis kokulu suyunu içmeye

zorunluk kılınmaktadır. Etrafta killi toprağın haddi hesabı yok ama bir tane bile duvarı tuğlalı, çatısı kiremitli ev sahibi değil Karaman. Genişleme ve bina yapım gücü bakımından Ordu ile Giresun'dan kat kat fazla olsa da Karaman, onlardan çok geridedir.

Bununla birlikte geçen yüz yıllarda tespit edilemese de Karaman'da biraz da olsa bir uyanış vardır. Son on sene içinde ticaret artarak Müslümanların eline geçmiştir. Beş altı adet ticaret şirketi kurulmuş ve işletmecilikte önemli imtiyazlar elde etmiştir. Gökçe ve Fisantun sularını şehre getirmek için önemli paralar toplanmış ancak bu projede kararlılıkla devam edilememiş şirketlerin çoğu kalıcı olamamış su da getirilememiştir.

Şurası da inkar kabul etmez,

halkı, seçkinleri, hacısı, hocası da içinde Karaman halkı, bu çağın değerini hakkıyla anlamış, kavramış değildir ve Karaman'da başı çekecek iyi rehberler olursa halk da hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaktır.

Özetle; dört aydır devam eden incelemelerim şu kanaati veriyor: Karaman, son derece ilerlemeye ve gelişmeye elverişlidir. Kaza bir ile dönüşür ve bilim, fen, sağlık, ahlak yönünde bir ilerleme sürdürürse Karaman az değil on senede ikinci bir Eskişehir olur.

Sosyal durumu, coğrafyası ve tarihi hakkında Karaman için hazırladığım bu ilk eserim bu senelik görüldüğü gibi bu hacimde olabildi. Yazdıklarım beş aydan bu yana devam eden araştırmalarımın ve incelemelerimin ürünüdür. Burada dile getirdiğim bazı acıklı sözler, gördüğüm kaçınılmaz sona sırf vatan aşkı ile bir şey yapamaktan kaynaklanıyor. Ben bu kitabı yazarken ne verilmiş bir görevi yerine getirdim ne de kişisel bir çıkar gözettim. Kitaba denilecek bir şey var ise bu genç yaşta böyle bir eseri ortaya çıkardığım için kendimi bu eserle onurlandırılmış sayarım. Bununla birlikte ilk olduğu için kitabın ortaya çıkarılmasında hatalarımın olduğunu ve tekrar ettiğini de itiraf ederim.

İkinci kısım sadece Karaman tarihine ayırdım ki

beni en çok burası zorladı. Konya kütüphanelerinde bulunan *Muntehabetü'l-Tevârih*, *Tâcü'l-Tevârih*, *Hayrullâh Efendi*, *Târih Encümeni* mecmû'aları, Osmânlı târihleri, *Şekâikü'n-Nu'mâniye* gibi eserler yanında Karaman'da bulabildiklerimden bir Karaman tarihi yazmaya çalıştım.

Hatasız sadece Allah'tır, bu tarih yazımında şüphesiz birçok hata ve eksik vardır; okuyanlardan af diler mazeretlerimi sunarım.

Şu da önemli ki, tüm muallimler, görev yaptıkları şehirleri yazsalar, Avrupalıların ve onları taklit eden kopyacıların yazdıkları tarih ve coğrafya kitaplarından kurtulunulur.

Kendi vatanımızı Alman ve Fransız yazarların ağzıyla yazılmış kitaplardan değil de kendi görgü ve bilgilerimiz ile tanımak için iki koşul çok önemlidir: Durmadan çalışmak ve yaptığımız çalışmalarla kendimizi tüm dünyaya tanıtmak. 8 Ağustos 1922

Hasan Hüsnü

İçeriğe yönelik yorumlar, açıklamalar, değerlendirmeler

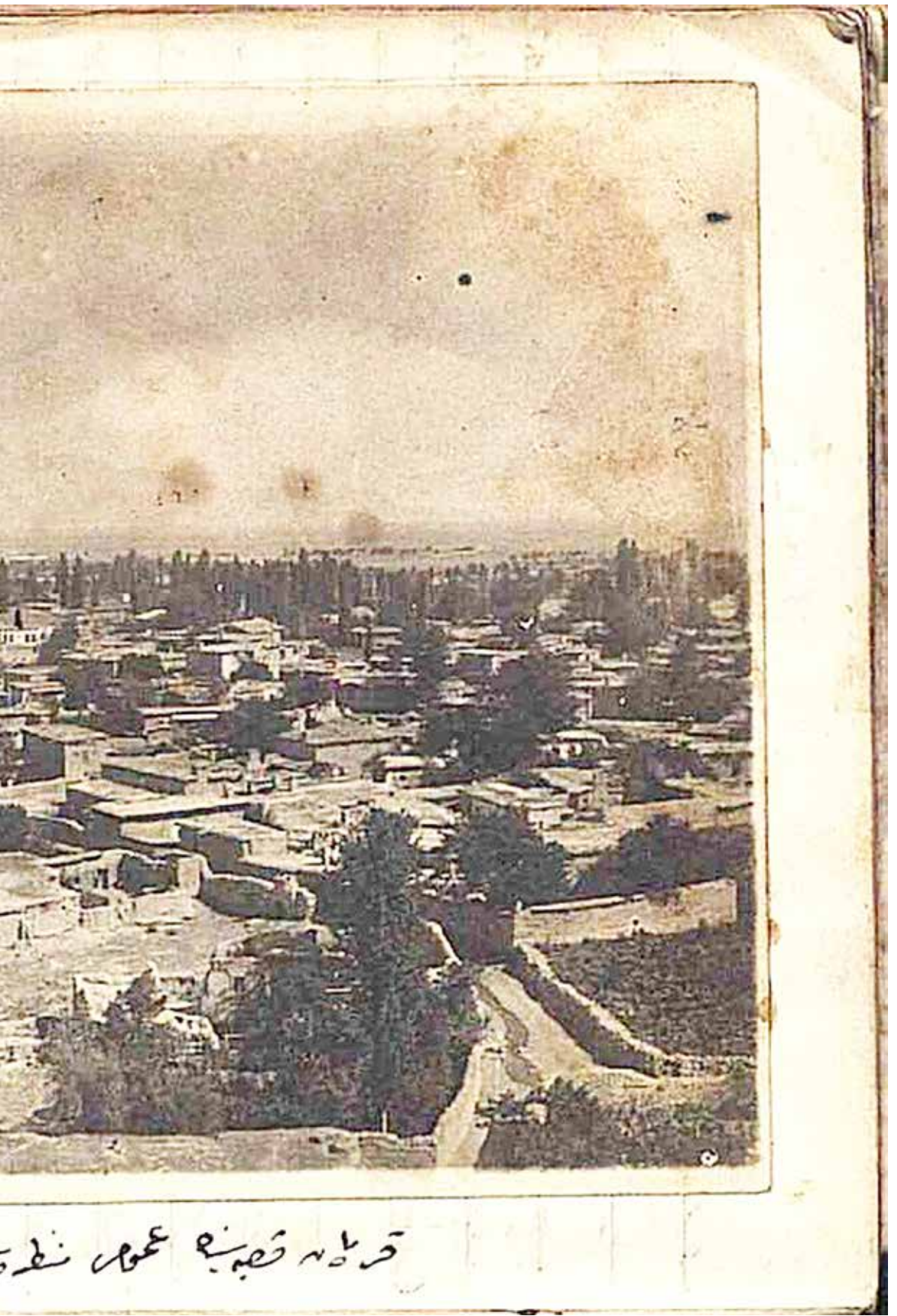
Sapançalı "Başlangıç" yazısında genelden özele bir yol izleyerek sırasıyla şehre, şehir tarihine, şehir halkına, şehir ekonomisine ve kitabı nasıl yazdığına değinmiştir. Günümüzden bakarak anlattıklarını, değindiklerini ve eleştirilerini anlamak pek

۱ ایله لرین مین
۲ آغا جامعی
۳ فارسینه کوروشه قوروشه

نوروشانی
۱

1922 Karaman genel manzara, Sapancalı, Hasan Hüsnü, Karaman, 1922, yaprak 1

قریه قسطنطنیه عثمانیه

mümkün değildir. O sebeple Sapancalı'nın "Başlangıç" yazısına yorumlar, açıklamalar ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Pek eski şehir olan Karaman 1300 haneli bir kasabadan ibârettdir.

İlk cümlesinde Sapancalı, kesin bir sayı vererek Karaman'ı 1300 haneli bir kasaba olarak tanımlıyor. Zaten kitabında nüfus ve ekonomik istatistikler kullandığından Sapancalı'nın verdiği bu 1300 haneye itibar etmek gerekiyor. Bir aile ortalama beş kişiden oluştuğuna göre Karaman'ın merkez nüfus o zaman 6.500 kişidir. *Konya Vilâyet Salnameleri* Osmanlı Arşivi kayıtlarında Karaman merkez nüfusunun beşte biri Ermeni, yirmi beşte biri Rum'dur. 1922 yılında Ermenilerin büyük çoğunluğu gittiğine göre Karaman'da sadece Rumların kalmış olması gerekir. Ama Sapancalı, 1922 yılında Karaman'da Türkçe konuşan Ermenilerin varlığından da söz ediyor.⁽⁶⁾ 1922 yılında gerçekten Karaman'da Ermeni varsa bile nüfusları ne kadar kayıtlardan ulaşılabilir mi, ayrı bir çalışma konusudur. Sapancalı'nın belki Ermeni diye söz ettiği nüfus, günümüzde tamamen Türkleşmiş halk ağzında farklı bir kimlikle adlandırılan bir kesim olabilir. Her ne olursa olsun 1922 yılında Karaman'da Rum nüfus varlığını devam ettirmektedir. Bunların sayısının da en fazla 500 olabileceği öngörülebilir.

Türk ve Müsülmân ve varlığının âbidât-ı târîhiyesini

nim enkâz hâlinde görürsünüz.

Sapancalı daha sonra şehre fiziki bir bakış sergiler. Tamamen kerpiç binalarla kaplı olan şehri farklı kılanın tarihi eserler olduğunu söyler. Özellikle Hatuniye Medresesi'nin, İbrahim Bey İmaret'i'nin ve o zaman ayakta olan Emir Musa Medresesi'nin özgün mimarisine ve sanatsal özelliklerine hayran kalmamak elde değildir. Bu görünen güzel yüzünün bir de acıklı tarafı vardır. Bu eserler son derece harabedir. Hepsi yıkık dökük ve yarı enkazdır.

2. paragrafta, Karaman tarihi eserlerine dair Sapancalı'nın yaptığı ciddi bir tespit aynı zamanda ciddi bir ithamdır. Daha on beş yirmi sene önce var olan sanat harikası kürsi, minber, hat levhaları yok olmuştur. Bu ifadeden, Osman Hamdi Bey'in ve Halil Edhem'in İstanbul'a götürdükleri İmaret'in çini mihrabı ile yine İmaret'in ahşap kapısını anlamak mümkündür. Bunun yanında birçok değerli hat levhalarının, ahşap minberlerin de bir şekilde Karaman'dan taşındığını hatta çalındığını anlamak mümkündür.

Cehlin bî-amân pençesi altında dâimâ zebûn ve dünyâdan bî haber yaşayan halk.

Sapancalı'nın Karaman halkına kullandığı ifade ve tespitler hem ilginç hem de acımasızdır. Ancak bu ifade ve tespitlerde suçlama ve kötüleme yoktur. Ona göre Karaman halkı, cehaletin amansız pençesi altında esirdir ve dünyadan habersizdir. Öyle

(6) Sapancalı, a.g.e. s. 4

ki, atalarının meydana getirdiği sanat harikası eserlerin kıymetini bilmedikleri gibi yok oluşlarına da kayıtsız kalmaktadırlar. İş Karamanoğullarıyla övünmeye gelince herkes bir diğeriyle yarışmaktadır.

Halkın cehaletinde ve geriliğinde tüm kesimlerin payı vardır. Hem halk hem eşraf hem de hacı hoca, bu asırda dünyadaki gelişmelerden, ilerlemelerden habersizdir, yenilikleri anlayamamış, kavrayamamıştır. Halk her şeyi devletten beklemektedir. Kimse geçmişten ders çıkarmamakta, sadece Allah'a tevekkül ederek hiçbir şey yapmadan insanlar zamanı geçirmektedir.

Ancak şu da inkâr edilemez. Doğru rehberlik yapan liderlik vasfı olan girişimci kişiler bulunursa bu Karaman halkı hiçbir fedakarlıktan da kaçınmaz.

Karaman'da istasyon binasından başka bir şey görülmez.

Sapancalı'nın dert yandığı önemli konulardan biri de demir yolu taşımacılığıdır. Şehri ayrıcalıklı bir yere koymasına gerekirken içinden tren geçen bir şehir olmasına rağmen Karaman, hiç ilerlememiş, demir yolu taşımacılığını fırsata çevirememiştir. Sadece tevekkül içindeki halk, içinden tren geçen diğer şehirleri örnek almamaktadır. Oysa İzmit, Adapazarı, Bilecik, Eskişehir, Afyon, Konya gibi Anadolu'daki pek çok şehir tren ile beraber çok ilerlemiş, Karaman yerinde saymıştır.

Sapancalı'nın gördüğü ve anlattığı gibi şehrin en önemli sorunlarından biri de sudur. On,

on üç km uzaklıktaki Gökçe ve Fisandun'dan rahatlıkla su getirilebilecekken öyle garip bahaneler ortaya konuyor ki bir türlü insanlar çamurlu, kokulu su içmekten kurtulamamakta.

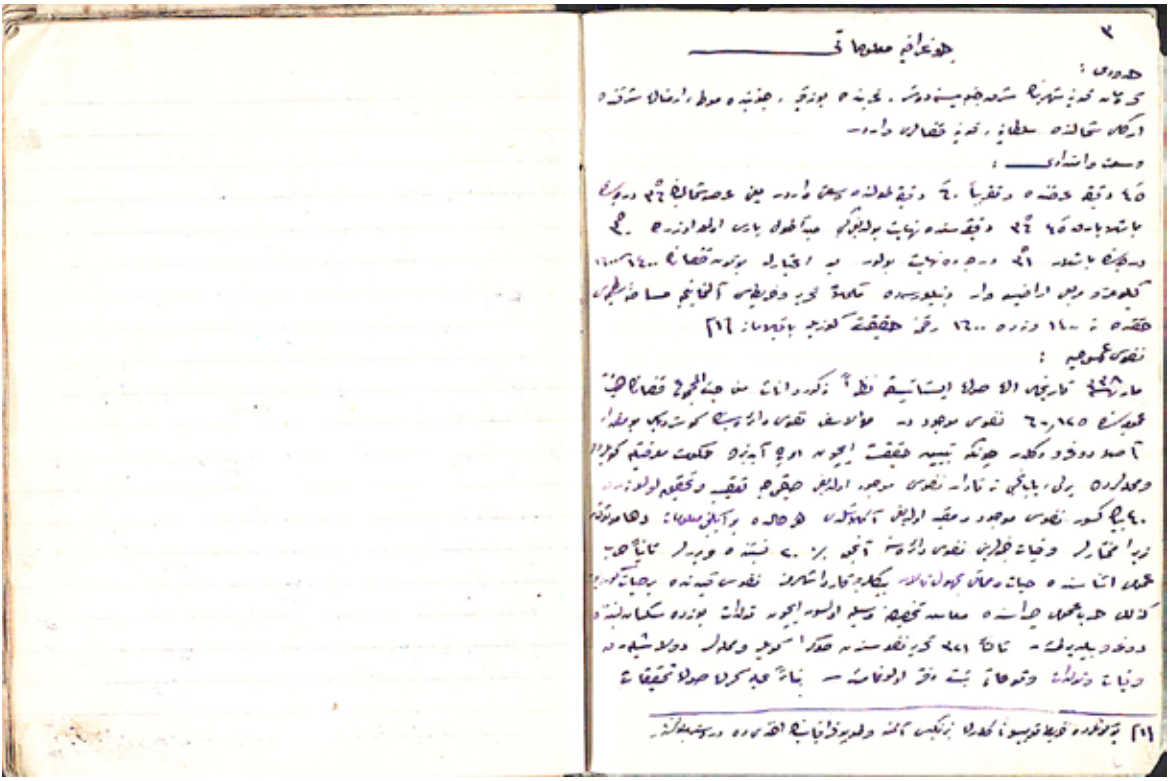
Bununla birlikte önceki zamanlarda görülmesi de son on yılda Müslümanlar eliyle Karaman'da imtiyazlı şirketler kurulduğu görülmektedir. Sapancalı'nın sözünü ettiği şirketlerden birisi Karaman Milli Bankasıdır.⁽⁷⁾ Remzi Tartan'ın ailesinden gelen bilgiler ışığında Karaman Milli Bankasının kurucusu olan babası Hacı Sami Tartan'ın Karaman'ın su sorununu çözmek için haritalar çizdiği bilinmektedir.⁽⁸⁾

Kaza müstakill livâ hâline ifrâğ olunur

Sapancalı'nın metinde kullandığı ilginç ifadelerden biri de 1922 yılında Karaman'a livâ yani il olmayı layık görmesidir. Kaza müstakil livâ haline ifrâğ olunur" yani "ilçe, valiliğe dönüşür, il haline getirilir" sözünü, o zamandan söyleyebilmek, akla getirebilmek şehre çok farklı bir bakışın ürünüdür. Kerpiçten yıkık dökük evlerle dolu bir Karaman'ı il olmaya yakıştıran sebeplerden birisi, Sapancalı'nın Karaman'daki derin tarihi ve kültürü görmüş olmasıdır. Şehir kerpiç evlerle bir enkaz gibi görünse de Karamanoğulları'na ait tarihi eserler, şehrin omurgasını oluşturmaktadır.

(7) Yusuf Yıldırım, *Karaman Milli Bankası*, Anı Bisküvi Yayınları, İstanbul 2017

(8) Remzi Tartan, babasının Göksu'dan su getirmek, şehir planı çizdirmek gibi birçok projesi olduğunu değişik zamanlarda dile getirmiş zaman zaman da yazmıştır.

Sapancalı Hasan Hüsnü, Karaman, 1922. Başlangıç, yaprak 3

Bir başka deyişle Sapancalı, Karaman'ın bugünlerini görmüş, geleceğini sezinlemiş olabilir. Bu sözü söylediğine, yani Karaman'ı il olmaya yakıştırdığına göre Sapancalı şehir ile arasında bir bağ kurmuş, şehri ve tarihini gönülden sevmiş olmalıdır.

Hâşâ ne bir me'mûr ne de bir şahsî istihdâf itdim.

Sapancalı Hasan Hüsnü, *Karaman* kitabını yazma gerekçesini, resmi bir görev olmanın ya da kişisel bir çıkar olmanın dışında tamamen vatan aşkıyla açıklamaktadır. Bu ifadesini doğru kabul etmek gerekir. Çünkü örnek aldığı Türkiye'nin Sıhhi ve İctimâi Coğrafyası rapor kitapları daha çok iller için hazırlanmıştır. Sapancalı ise küçük bir kazaya (ilçeye) bir kitap hazırlamıştır. Belki de yayınlanmama sebebi, kitabın kapsamının ilçeye sınırlı kalmasıdır.

Dört aydan-beri devâm iden tedkikâtım şu kanâati viriyor:

Sapancalı bu eseri yazarken hem sahada araştırma ve inceleme yapmış hem de kaynak tarama, araştırma ve incelemesi yapmıştır. Çalışması bir ifadesine göre dört ay bir ifadesine göre de beş ay sürmüştür. Çalışmanın bittiği 8 Ağustos 1922 tarihine bakışla havaların iyi olduğu bir dönemde mart ya da nisan ayında çalışmalara başladığı tahmin edilebilir.

Kitabına aldığı fotoğraflara bakarak Sapancalı'nın şehrin tamamını ayrıntılı gezerek bir saha çalışması yaptığı anlaşılmaktadır. Tarihi eserleri tek tek fotoğraflamış, kitabelerini okumuş, okuyamadıklarını kaynaklar üzerinden görmüştür.

Kaynak taraması ve araştırmasına dair verdiği bilgiler ilginçtir. Öncelikle Konya'daki kütüphanelerden tarihi kaynaklara

ulaşmıştır. Ulaştığı kaynaklara bakıldığında neden Karaman tarihini yazmakta zorlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü sözünü ettiği, *Muntehabetü'l-Tevârih*, *Tâcü'l-Tevârih*, *Hayrullâh Efendi*, *Şekâikü'n-Nu'mâniye* kaynakları, Karaman tarihine dair fazla bilgi vermez. İlginçtir kullandığı kaynaklardan biri de *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'dır. O dönemler için yeni sayılabilecek bir makale, Halil Edhem'in Karamanoğulları kitabeleri makalesi *TOEM*'de yeni yayınlanmıştı.⁽⁹⁾ Sapançalı'nın özellikle Karamanoğulları kitabelerini çevirmede bu makaleden çok yararlandığı anlaşılmaktadır. Burada söz etmesi de *Konya Vilâyet Salnamele-rini*⁽¹⁰⁾ kullandığı kitap içeriğinde verdiği bilgilerden belli olmaktadır.

Şüphesiz bir çok hatâ' ve nuksânlarım vardır okuyanlardan afv ve ma'zeret ile karşılamarımı ricâ' iderim

Sapançalı haddini bilen biri. Öncelikle Karaman tarihinin kendini çok yorudğunu, Karaman oğulları ve Karaman tarihi eserlerini araştırmasının üstesinden gelemediğini itiraf etmekte. Daha sonra eserin gerek yazım yöntemi gerek içerik oluşturulması konularında kitabının hacminin az, çalışmanın yetersiz olduğunun farkında olarak okuyucudan af dilemekte ve mazeretini de ilk kez bir eser kaleme almak biçiminde açıklamaktadır.

(9) Halil Edhem, "Karamanoğulları Hakkında Vesâiki Mahkûke", *TOEM*, II/11 (1329), s. 69-712; II/12 (1329), s. 741-760; III/13 (1330), s. 820-836; III/14 (1330), s. 873-881.

(10) Konya Vilâyeti, *Vilâyet-i Konya Sânamesi*, 1285-1333, 29 adet

Kendi vatanımızı Alman ve Fransız müelliflerinin ağzıyla değil kendi görgü ve bilgilerimiz ile tanıyalım.

Sapançalı'nın bu kitabı yazmasındaki diğer bir etken de milliyetçi duygulardır. O bir İttihat Terakki zihniyetiyle yetişmiş bir Osmanlı gencidir. Ortaokul ve lise yıllarında okuduğu modern tarihlerin hepsi batı kaynaklıdır. Bunlardan Hammer'in *Osmanlı Tarihi*, 1980'lere kadar baş ucu kaynağı olarak kullanılmıştır. Sapançalı, batılı bir yazarın Osmanlı'yı ne kadar yazabileceğini bilmekte o sebeple bizim tarihimizi yine bizim yazmamız gerektiğini özellikle son sözünde vurgulamaktadır.

Sapançalı'nın konu anlatımı, yazım ve noktalaması

Yazı başında da söylendiği üzere Sapançalı, usta bir biçimde yazıyı tümünden gelim yöntemiyle yazmıştır. Daha ilginç ise Sapançalı'nın önsöz yazma becerisi, bugünkü anlayışla hemen hemen aynıdır. Üstelik başarılı bir önsöz yazmıştır. Önsözü yazarken belli bir plan takip ettiği, değindiği konulardan ve konuları sıralama biçiminden anlaşılmaktadır. Yazısında önce şehre fiziki bakmıştır. Sonra şehir halkı üzerine eleştirel değinir. Daha sonra şehir ekonomisine de değinişi de eleştireldir.

Sapançalı konuyu daraltarak son bölümde kitabı yazma amacına, gerekçelerine ve yazım yöntemlerine yer vermiştir.

Sapançalı'nın imla ve noktala-

masında dönemin endişe ve anlayışı hakimdir. Özellikle milli edebiyat ile başlayan Osmanlı Türkçesi alfabesinin ıslahı çalışmalarında noktalama işaretlerinin kullanımına dair denemeler, Sapançalı'yı etkilediği gibi kendi metinlerine de yansımıştır. Nokta, virgül, soru işareti kullanımı belki normal görülebilir ama bunun yanında üç nokta, köşeli ya da kavisli parantez, ünlem işareti gibi ayrıntılı noktalama işaretleri kullanması, hem noktalama işareti kullanımında hassas olduğunu hem de birikimli olduğunu gösteriyor. Yine metinlerini paragraflara bölmesi batı tarzı metin oluşturma tekniklerini bildiğini göstermektedir.

Sapançalı anlatımda bilgi temelli cümleler kurmakla birlikte, zaman zaman etkili anlatım yapabilmek için söz sanatlarına başvurur. Ancak karşılaştırmalar, örnekleme, eleştiriler, soru sormalar da cümlelerine yansımıştır. Eleştirilerinde nesnel bir yol izlediği, duygularını karıştırmadığı da görülür.

Sapançalı'nın anlatımında gözlerden kaçabilecek bir öge de engin söz varlığıdır. Öyle kelimeler kullanıyor ki bunları bu yaşta nasıl kullanıyor, nereden biliyor sorusunu da sordurtuyor. O dönemin eğitiminde zaten Farsçayı ve Arapçayı iyi öğrenerek yetişiyor gibi bir açıklama söz konusu olabilir. Ama bir yandan milli edebiyat akımının etkisiyle halk ağzından kelimelerle cümleler kurması, örneğin yazısının başlığına sebep-i telîif, dibâce gibi adlandırmalar yapabilecekken "Başlangıç" adını koyması, yalın, açık ve duru bir Türkçeye özen-

diğini göstermektedir. Bunun yanında Osmanlı Türkçesiyle yazılmış kitaplarda bile az rastlanılan, az kullanılan "re's-kâr, hudâne-kerde, tevâlî, umrân, ifrâğ" gibi kelimeleri kullanıyor olması bir tezat olmaktan çok kendi derinliğini göstermekle ilgilidir.

Sapançalı'nın Karaman genel görünümü fotoğrafı

Sapançalı, söylemek istediklerini ispat etmek istercesine metinle ilişkili bir genel Karaman manzara fotoğrafını birinci yaprağın karşısına yapıştırmıştır. Dikkatli bakılmadığında kaleden çekildiği sanılabilecek fotoğraf, Karadağ'ı görececek açıda bir kadrarla Nuh Paşa Camii minaresi şerefesinden çekilmiştir. Fotoğrafa doğudan Demir Gömlek Türbesi, güneyden Çeşmeli Kilise, Akteke Camii, Hacı Baba Dağı girmemiştir. Sapançalı'nın Çeşmeli Kiliseyi göstermeyecek biçimde bu açıyı bilinçli tercih ettiği düşünülebilir.

Sapançalı fotoğraf altına şu notu düşmüştür: Karaman kasabasının umûmî (genel) manzarası, Fotoğraf/1

Sapançalı fotoğrafta üç yeri numara ile işaretlemiş, sol üst köşeye de numara ile işaretlediği yerleri açıklamıştır. İşaretlediği yerleri şunlardır:

1: İ'dâdî mektebi (Karaman Ziraat Lisesi)

2: Ağa Camii

3: Karşısında görünen Karadağ tepeleri

Sapançalı'nın şehrin en önem-

li kurumu Hükümet Konağı'nın binası da arkada olduğu halde idâdiyi işaretlemedeki amacı, kendi çalıştığı yeri öne çıkarmak olmalıdır.

Sapançalı, işaretlemese de fotoğraftaki tüm bölgeler, yollar, sokaklar bilinebilir durumdadır. Ancak aynı durum yoğun dokuda görünen kerpiç evler için geçerli değil.

Karaman İdadisi, bugünkü Yunus Emre Ortaokulu'nun binasının olduğu yerde idi. Burası merkeze alındığında, doğusundaki yeşil dokulu alan, Sekiçeşme Hamamı, Hoca Mahmut Camii, Karaman Belediyesi ve Yunus Emre Camii arasındaki bölgeyi oluşturmaktadır. Yeşil dokuya kavak ağaçları hakimdir.

Bir diğer yeşil doku da evlerin hayatında yani avlusundadır. Karaman'ın geleneksel evleri kerpiçten olup büyük çoğunluğu iki oda bir sekidir. (sofa). Evlerin hayatları, bir evin iki katı kadar yani 100, 150 m² kadarlık bir alana sahiptir. Kerpiç duvarlarla çevrili hayatların duvara yakın yerlerinde meyve ağaçları, ortadaki geniş kısımda ise sebze alanıdır.

Fotoğraftaki biçimiyle Karaman evlerine yetişen Remzi Tartan, Karaman'da ev ev dediğin konutlar çoğunlukla iki hatta tek odalı hanelerdir. Bunların önünde küçük bir hayat bulunur. Halkın çoğunluğu zaten garibandır. Buraya çoğunlukla mevsimlik sebze ekerler. Hatta kenevir de ekerlerdi. Keneviri kurutup tohumu, yemeklerde kullanılırdı. Evlerin hayatlarında dikili ağaçlar ise pelit, kayısı, dut, elma ya da erik olur-

du. Bazılarının kavaklıkları vardı.

Fotoğraf karesine giren yerlerden biri de belli olmasa da Karaman çarşısıdır. Karaman çarşısını karenin sol arkasında beyaz bir minareli, kubbeli cami belirlemektedir. Bu cami Yeni Minare Camii'dir. Fotoğraf derinlik vermese de Ağa Camii ile Yeni Minare Camii arası en az 600 metredir. Fotoğraf karesine tam odaklanıldığında bu alanda Semerciler Sokağı, Çarşı Caddesi (Ayakkabıcılar Sokağı), belediye binası, belediye meydanı zor da olsa seçilebilmektedir.

Yeni Minare Camii'nin arkasında ise yine şehri kuşatan bir kavaklık ve yeşil alan karartı olarak görünmektedir. Kavaklık alanlar mutlak dere kenarı olduğuna göre Yeni Minare arkasında görülen alandan geçen dere, Höyük, İmaret, Aktekke ve Gazi İlkokulu güzergahından giden ve Çavuş Gölü'ne dökülen dere olmalıdır. Yine idadi arkasındaki yeşillik alandan, Valilik, Ketane Camii güzergahında akan ve Kavaklı Yol'dan ovaya dökülen dere geçiyor olmalıdır.

Fotoğraf karesinde diğer bir dikkat çeken öge ise yollardır. Bu yollar, Karaman'ın sokaklarının ve yollarının ne kadar genişlikte olduğuna tanıklık etmektedir. Gözler özellikle geniş bir Hükümet Caddesini aramakta ancak idadiden gelip Nuh Paşa'nın önünden yukarı devam eden bir Hükümet Caddesi maalesef fotoğrafta yok. Nuh Paşa Camii önünden ayrılan iki yol da ancak iki kişinin yan yana gideceği genişliktedir. Fotoğraf, Karaman'da yolların ancak bu genişlikte ve bir çıkmazla

bittiğini göstermektedir.

Daha fazla veri bulunursa fotoğrafa ayrıntılı analiz yapılabilir.

Sonuç

Henüz yirmi beşlerinde olan Sapançalı, yaşına ve dönemine göre güçlü bir önsöz yazmıştır. Günümüzün geçerli yazım yöntemlerinden ters üçgen yapısında, genelden özele konuları daraltmasıyla güçlü bir metin ortaya çıkarmıştır.

Önsöz, kitabın içeriğine ve konularına rehberlik edecek nitelikte bir metindir.

Şehre dair tespitleri eleştirel, nesnel ve yapıcıdır. Aynı yaklaşımla kendisini de bir eleştirel süzgeçten geçirmiştir. Eleştiri ve tespitlerine, Sapançalı'nın birikimi ve ileri görüşlülüğü yansımıştır.

Yakından tanıdığı İstanbul, Konya, Adana gibi şehirler, eleştiri ve tespitlerinde ölçüttür.

Sapançalı, Karaman'ın il olabileceğini 1922 yılında görmüştür.

Başını kuma gömmüşçesine bir hayat yaşayan Karaman halkı eleştirisi, sert, gerçekçi ama ihtiyaca yöneliktir.

Şehir ekonomisine getirdiği eleştiriler ve öneriler, şehrin potansiyeline bir göndermedir. Nitekim Karaman, günümüzde Türkiye'nin en büyük sanayi şehirlerinden biridir.

Şehir içme suyu konusundaki görüş ve eleştirileri, Karaman'ın geçmiş su kültürüne ayna tutmaktadır.

Sapançalı'nın "Başlangıç" bölümünde ana hatlarıyla öne çıkarıldığı konular, aslında kitapta işleyeceği konuların genel ifadesidir.

Yaprak 1'e yapıştırılan, Karaman genel manzara fotoğrafı, Başlangıç içeriğini desteklemek ve okuyucuya Karaman hakkında genel fikir vermek için konmuştur.

Sapançalı, "Başlangıç" metninde atladığı önemli konu, kitabı yazma gerekçesini açıkça belirtmemesidir. Bu çalışmanın, TBMM'nin her ilden istediği "sıhhi ve ictimâî coğrafya" raporuna yönelik bir çalışma olduğunu söylemesi birçok belirsizliği ortadan kaldırırdı.

Yine *Karaman* kitabını iki nüsha çalıştığını, birinci nüshanın daha zayıf bir çalışma olduğunu belirtmesi gayet doğal bir durum olurdu.

Kaynaklar

Halil Edhem, "Karamanoğulları Hakkında Vesâik-i Mahkûke", *TOEM*, II/11 (1329), s. 69-712; II/12 (1329), s. 741-760; III/13 (1330), s. 820-836; III/14 (1330), s. 873-881.

Konya Vilâyeti, *Vilâyet-i Konya Sâlnamesi*, 1285-1333, 29 adet

M. Sabri Koz, "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâî Coğrafyası", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C 1, Ankara 1992, s. 37-58

Remzi Tartan, Hacı Sami Tartan'ın Karaman elektrik ve su girişimlerine dair anlattıkları.

Sapançalı Hasan Hüseyin, *Karaman İctimâiyye Coğrafiyye ve Târihiyyesi*, Haz. İbrahim Güler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993

Sapançalı Hasan Hüsnü, *Karaman İctimâiyye Coğrafiyye ve Târihiyyesi*, Karaman 1341/1922, Süleymaniye Kütüphanesi, İhsan Mahvi Koleksiyonu, Eski Kayıt: 76

Yusuf Yıldırım, *Karaman Milli Bankası*, Anı Bisküvi Yayınları, İstanbul 2017

Yusuf Yıldırım, "Sapançalı Muallim Hasan Hüsnü Savaşın ve Eserleri", *Akademik Sayfalar*, C 22, S 18, 3 Mayıs 2023, s. 289-304